

27.05.2021

„Literatura XXI wieku i Holocaust. Perspektywa komparatystyczna i wielojęzyczna (2020-2023)” / “21st-Century Literature and the Holocaust. Comparative and Multilanguage Perspective (2020-2023)”

"... jak dotąd są to jedyne na świecie studia komparatystyczne na temat tej literatury. Projekt ma charakter porównawczy i właśnie w tym aspekcie międzynarodowy zespół badaczy chce dowiedzieć się: czy pamięć pokolenia post-Shoah staje się we wszystkich literaturach artefaktem wykreowanym jednocześnie na przecięciu estetycznej i narracyjnej kontynuacji i innowacji; czy autorzy należący to drugiego i trzeciego pokolenia podejmują te same próby negocjacji co ich poprzednicy (autorzy pierwszego pokolenia – ocaleni i świadkowie) w konflikcie między imperatywem dawania świadectwa a stylistycznym brakiem zaufania do przekazu literackiego; w jaki sposób realizowane są nowe sposoby przedstawiania Shoah w tych literaturach; czy istnieją punkty zbieżne w wypadku zróżnicowanych językowo i kulturowo tekstów literackich oraz związki pomiędzy stosowanymi językami, pochodzeniem autorów, społecznym i politycznym kontekstem, w którym żyją, jak również czynnikami mającymi na nich wpływ a fenomenem literackich kreacji ich dzieł. Osobnym polem badawczym jest w projekcie najnowsza literatura Holocaustu przeznaczona dla dzieci i młodzieży – analizowana pod kątem roli w procesie edukacyjnym, a także w innych kontekstach kulturowych". (Prof. Sławomir Jacek Żurek)

1. Otwarcie perspektywy komparatystycznej

Począwszy od roku 2016 na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II przez trzy lata był realizowany projekt „Pamięć o Zagładzie w polskojęzycznej i niemieckojęzycznej literaturze autorów i autorek drugiego i trzeciego pokolenia post-Szoah”, dotyczący twórczości najnowszej (powstałej po roku 2000). W skład międzynarodowego zespołu badawczego weszli naukowcy i doktoranci (germaniści i poloniści) KUL: dr hab. Małgorzata Dubrowska, dr Piotr Kalwiński, dr Agnieszka Karczewska, dr Agnieszka Kasperek, dr hab. Barbara Klonowska, dr hab. Joanna Rutka, Iwona Kmiecik oraz Ewelina Smalec, a także badacze z Niemiec: prof. Irmela von der Lühe (Wolny Uniwersytet w Berlinie), prof. Andree Michaeleis i prof. Kerstin Schoor (oboje Europejski Uniwersytet Viadrina we Frankfurcie nad Odrą) oraz prof. dr hab. Sławomir Jacek Żurek (kierownik zespołu). Donatorem przedsięwzięcia była Polsko-Niemiecka Fundacja Rozwoju Nauki. Najważniejszy jego cel to komparatystyczna obserwacja artystycznych strategii używanych przez odnośnych

autorów w ich tekstach prozatorskich. Rezultatem badań była weryfikacja tezy o użyteczności takich kategorii estetycznych jak rekonstrukcja, transfiguracja, subwersja oraz empatyzacja do oglądu najnowszej literatury i polskiej, i niemieckiej. Postała też wydana w Wydawnictwie Towarzystwa Naukowego KUL w roku 2019 dwujęzyczna (polsko-niemiecka) monografia naukowa pod redakcją L. von der Lühe i S.J. Żurka.

Pierwsze niezwykle interesujące i owocne doświadczenia znalazły kontynuację w badaniach porównawczych nad najnowszą literaturą Holocaustu powstającą również w innych językach. Zamierzenie wydawało się bardzo ważne nie tylko dlatego, że w ciągu ostatnich dwudziestu lat różnych krajach wydano wiele wartościowych utworów literackich na temat Zagłady, lecz także w obliczu rosnącej w ostatnim czasie antysemitycznej obsesji w Europie i poza nią: na Bliskim Wschodzie, Północnej Afryce, i Stanach Zjednoczonych.

2. Międzynarodowy zespół i polsko-belgijsko-izraelskie konsorcjum badawcze

W roku akademickim 2018-2019, przebywając na urlopie naukowym w Izraelu, gdzie pracowałem jako profesor gościnny, jednocześnie szukałem badaczy, którzy interesują się tego rodzaju literaturą. W ciągu kilku miesięcy udało się skompletować zespół badawczy naukowców z Izraela i Polski, a także, poprzez kolejne kontakty - z Belgii i Stanów Zjednoczonych. We wrześniu 2019 Bar Ilan University (gospodarzem był hebraista i rusycysta prof. Roman Katsman) wraz z naukowcami izraelskimi zorganizowałem jednodniowe seminarium badawcze "(Re)Memory of the Shoah. Different Worlds of Existence" ['(Od)pamiętywanie Zagłady. Różne światy egzystencji'], w którym on-line wzięli udział również naukowcy z innych państw.

W październiku tegoż roku w Belgii w Instytucie Judaistycznym na uniwersytecie w Antwerpii odbyłem konsultacje na temat planowanego badania z prof. Vivien Liską (University of Antwerp) i prof. Krisem Van Heuckelomem (Catholic University of Leuven). Wtedy zapadła decyzja o przygotowaniu projektu "21st-Century Literature and the Holocaust. Comparative and Multilanguage Perspective (2020-2023)" ['Literatura XXI wieku i Holocaust. Perspektywa komparatystyczna i wielojęzyczna (2020-2023)'] i przystąpienie z nim do konkursu na grant zorganizowanego przez Rothschild Foundation Hanadiv (Wielka Brytania). Projekt zyskał uznanie, a zdobyta dotacja umożliwiła jego realizację przez wcześniej zawiązane - konsorcjum trzech uniwersytetów: University of Antwerp (Belgia), Bar Ilan University (Izrael) i Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (Polska), składające się z podzespołów z różnych ośrodków badawczych.

Trzynastu naukowców biorących udział w pracach to: prof. Sławomir Jacek Żurek (KUL), dr Sylwia Karolak (UAM) - podzespół polonistyczny; prof. Irena Barbara Kalla (UWr), prof. Kris Van Heuckelom (The Catholic University of Leuven, Belgia) - podzespół niderlandystyczny; dr Pnina Rosenberg (The Technion Israel Institute of Technology, Izrael), dr Sarah Minslow (State University in Los Angeles, USA) -

podzespół anglistyczny; prof. Roman Katsman (Bar Ilan University, Izrael), prof. Marina Balina (Illinois Wesleyan University, USA) – podzespół rusycystyczny; dr Erga Heller (Kaye Academic College of Education, Izrael), dr Shai Rudin (Gordon College of Education in Haifa, Izrael), prof. Daniel Feldman (Bar-Ilan University, Izrael) – podzespół hebraistyczny; dr Michal Ben-Horin (Bar-Ilan University, Izrael), prof. Vivien Liska (University of Antwerp, Belgia) – podzespół germanistyczny.

3. Transmisja pamięci o Zagładzie i najnowsze literatury

Głównym celem realizacji projektu jest szukanie związków pomiędzy sześcioma narodowymi literaturami, które funkcjonują w języku polskim, rosyjskim, angielskim, niemieckim, niderlandzkim i hebrajskim, oraz w różnorodnych tradycjach kulturowych. Wyodrębnione przez międzynarodowy zespół hipotezy badawcze (weryfikowane co pół roku podczas seminariów aktualizowane i weryfikowane) dotyczą: 1) pamięci o Zagładzie – wciąż żywej w najnowszych literaturach krajów europejskich (choć nie tylko); 2) reakcji na dyskurs publiczny dotyczący tego Wydarzenia we współczesnej kulturze (częstokroć opisywanej jako post-traumatyczna); 3) faktu, że mimo ponad siedemdziesięciu lat, które dzielą współczesność od drugiej wojny światowej i ludobójstwa Żydów, nadal doświadczenie to kształtuje społeczną świadomość kolejnych pokoleń Europejczyków, Izraelczyków i Amerykanów.

Warto też zaznaczyć, że jak dotąd są to jedyne na świecie studia komparatystyczne na temat tej literatury. Projekt ma charakter porównawczy i właśnie w tym aspekcie międzynarodowy zespół badaczy chce dowiedzieć się: czy pamięć pokolenia post-Shoah staje się we wszystkich literaturach artefaktem wykreowanym jednocześnie na przecięciu estetycznej i narracyjnej kontynuacji i innowacji; czy autorzy należący do drugiego i trzeciego pokolenia podejmują te same próby negocjacji co ich poprzednicy (autorzy pierwszego pokolenia – ocaleni i świadkowie) w konflikcie między imperatywem dawania świadectwa a stylistycznym brakiem zaufania do przekazu literackiego; w jaki sposób realizowane są nowe sposoby przedstawiania Shoah w tych literaturach; czy istnieją punkty zbieżne w wypadku zróżnicowanych językowo i kulturowo tekstów literackich oraz związki pomiędzy stosowanymi językami, pochodzeniem autorów, społecznym i politycznym kontekstem, w którym żyją, jak również czynnikami mającymi na nich wpływ a fenomenem literackich kreacji ich dzieł. Osobnym polem badawczym jest w projekcie najnowsza literatura Holokaustu przeznaczona dla dzieci i młodzieży – analizowana pod kątem roli w procesie edukacyjnym, a także w innych kontekstach kulturowych.

Tak jak już było wspomniane, badanie koncentruje się na tekstach prozatorskich opublikowanych po roku 2000 w sześciu językach, zwłaszcza na: 1) literackich strategiach i mechanizmach transformacji pamięci o Holokauście w kulturowe artefakty, 2) przyswojeniu tej pamięci przez reprezentantów drugiego i trzeciego pokolenia; 3) rekonstrukcji skomplikowanych procesów zapamiętywania i przyswajania doświadczeń innych, mediatyzowanych i modelowanych przez fotografie, pamiętniki, literaturę, komiks, film oraz inne teksty kultury.

4. Metodologia badań nad najnowszą literaturą Zagłady

We współczesnych badaniach literaturoznawczych dotyczących tekstów o Zagładzie bardzo mocno podkreślany jest status tekstu literackiego jako kulturowego artefaktu, na który wpływa pamięć modelowana przez literackie i kulturowe dyskursy. Dlatego też metodologia zastosowana w tych eksploracjach została zaaplikowana z obszaru badań historycznych, jak i z naukowej refleksji nad pamięcią indywidualną ocalałych z Holokaustu oraz jego świadków. Konstrukcja instrumentarium procesów mediatyzacji i transformacji pamięci o Zagładzie w kulturowe artefakty, dlatego zostanie tu też uwzględniona refleksja z zakresu studiów kulturowych wraz z ich założeniami teoretycznymi i metodologicznymi. Podczas eksploracji poszczególnych tekstów literackich wykorzystywane są oczywiście elementy pochodzące z repertuaru tradycyjnych modeli strukturalistycznych i hermeneutycznych, jak i z teorii recepcji. Ostatecznie, jako że mamy do czynienia z tekstowymi badaniami porównawczymi, za użyteczne zostały uznane także teorie komparatystyczne z zakresu studiów literaturoznawczych.

Pięć kategorii analitycznych użytych w badaniu odzwierciedla teoretyczne kontynuacje i transformacje dyskursu na temat pamięci: „toposy/obrazy”, „pamięci” (Im.), „języki”, „materialność (zwierzęta / rośliny / obiekty materialne)” i „dialog”. Służą one rekonstrukcji procesu transmitowania pamięci o Szoah w literaturze i mają ułatwić rozumienie sposobów pozyskiwania jej przez czytelników. W ten sposób spełniana jest także ważna funkcja edukacyjna, mająca wpływ na widzenie świata przez ludzi oraz ich tożsamość. Ostatecznie Zespół ma nadzieję odnaleźć odpowiedzi na następujące pytania:

1) Jakie jest znaczenie tradycji żydowskiej dla najnowszej literatury na temat Holokaustu? Czy literatury te wykorzystują starożytną żydowską topikę? Jeśli tak, to w jaki sposób? Czy istnieją jakieś związki między tymi literaturami? [„toposy/obrazy”];

2) Jakie są główne różnice między kreacją artystyczną a użyciem kategorii związanych z pamięcią w tych literaturach? Jakie rodzaje pamięci o Holokauście można odnaleźć w najnowszej literaturze różnych języków? [„pamięci”];

3) Jakie są związki pomiędzy pamięcią o Holokauście a poszczególnymi językami? W jaki sposób języki wpływają na pamięć o Zagładzie i jak literatura Zagłady wpływa na języki? [„języki”];

4) Jakie są funkcje kreacji zwierząt, roślin oraz przedmiotów materialnych w tym procesie w najnowszej literaturze Holokaustu? [„materialność”];

5) W jaki sposób współczesna literatura Holokaustu pomaga w dialogu? Kogo z kim on dotyczy? [„dialog”].

Wykorzystanie grantu uwzględnia sześć cyklicznych seminariów naukowych (po dwa w ciągu roku) w różnych ośrodkach badawczych w Polsce, Niemczech, Belgii i

Izraelu oraz – podsumowującą projekt – międzynarodową konferencję na Uniwersytecie w Antwerpii. Zostaną przygotowane także dwie monografie naukowe: jedna, prezentująca bezpośrednie rezultaty komparatystycznych eksploracji, druga, stanowiąca zbiór artykułów powstałych po finalnej konferencji. Miejmy też nadzieję na to, że całe przedsięwzięcie otworzy nową perspektywę komparatystycznych badań nad literaturą Holocaustu.

COMPARATIVE HOLOCAUST LITERATURE-21

Linki:

- <https://www.uantwerpen.be/en/projects/literature-holocaust/>
- <https://biuletynpolonistyczny.pl/pl/projects/literatura-xxi-wieku-i-holokaust-perspektywa-komparatystyczna-i-wielojzykowa-20202023,1829/details>

Słowa kluczowe: pamięć, dyskurs, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Holocaust, Zagłada, pamięć o Zagładzie

Autor: Sławomir Jacek Żurek